

Mohácsek Magdolna – Vitos Katalin

Migráció és településfejlődés

A magyarfalusi vendégmunkások fogyasztói szokásai¹

A kulturális antropológia és a szociológia területén számos elmélet született a migráció kibocsátó és befogadó társadalomra gyakorolt hatásáról. A vendégmunka során szerzett és hazahozott pénzüsszegek a migrációs folyamat egyik legjobban látható következményei.

A szakirodalom pozitív és negatív következmények sorát nyújtja arra vonatkozóan, hogy hogyan hatnak a külföldi munkavállalás folyamán szerzett jövedelmek a kibocsátó közösség fejlődésére. A migránsok megtakarításokra és befektetésekre vonatkozó döntéseit egyéni, háztartási vagy közösségi és makroökonómiai szinteken elemzik.

Különböző kutatások azt igazolják, hogy a fogyasztásra fordított összegek a külföldön szerzett pénzüsszegek 75–93%-át teszik ki.²

A vendégmunka során szerzett jövedelem tehát többnyire a folyó fogyasztásra irányul: családfenntartásra, egészségi feltételek biztosítására, házépítésre, fogyasztói javak beszerzésére. Ezek miatt nagyon visszaszorul azoknak a felszereléseknek, gépeknek a szerepe, amelyek a produktív termelés irányába hatnak.

A személyes fogyasztásra felhasznált összegek azonban nagyobb társadalmi méretet öltenek. Bár ezeket a visszatérők nagyrészt fogyasztásra költik el, több szerző érvel amellett, hogy ez a jelenség közvetetten kihat a gazdasági fejlődésre is.

A vilárendszer-elmélet megkülönbözteti a központ, a szemi-periféria és a periféria fogalmait. A központ a szemi-periféria és a periféria kihasználása által tartja fenn hatalmát, és hasonlóképpen a szemi-perifériát a periféria kiaknázása tartja fenn. Ezek a kizsákmányoláson alapuló kapcsolatok egyre inkább a központ és a periféria közötti különbségek növekedéséhez vezetnek. Ennek egyik formája a perifériáról központ felé irányuló migráció.

Egyes empirikus kutatások is igazolják azt, hogy a fejlődés aszimmetrikus, elősegíti a gazdag fogadó ország és gátolja a szegényebb küldő ország fejlődését.³

A migrációkutatók egy része pesszimista a nemzetközi migráció és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolatra vonatkozóan, negatívnak, gyengének, vagy legjobb esetben bizonytalannak ítéli azt.⁴ Bár természetesnek tűnhet a tömeges munkavállalás radikális változásokat kifejítő hatása a küldő országokban, bizonyos esetekben ez a mozgás hozzájárul a status quo megerősödéséhez, és késleltetheti vagy hozzá is járulhat a fejlődési folyamat megátolásához.⁵

Gazdasági elméletek tehát – kvantitatív adatok és empirikus esettanulmányok alapján – arra a következtetésre jutottak, hogy a gyengén fejlettebb régiókból a fejlettebbek felé irányuló migráció hátráltatja a küldő ország önálló gazdasági fejlődését, és gazdasági függőséget okoz. A migrációs folyamat következménye a kibocsátó ország szempontjából a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése, függőség kialakulása, ami tovább

¹ A tanulmány a Kriza János Néprajzi Társaság által szervezett kutatói program keretében készült.

² Massey et alii 1987., idézi Durand et alii 1996.

³ Pritchard 2001.

⁴ Kearney 1986., idézi Durand et alii 1996.

⁵ Papademetriou 1998.

ösztönzi a migrációt, és aminek következtében csökken a külföldi befektetők aránya a bizonytalan munkaerő miatt.⁶

A migráció csupán a kilépők családjának anyagi jólétét vonja maga után, nem pedig a küldő ország gazdasági fejlődését. Mivel a migráció kor és nem szerinti szelektív folyamat, megváltoztathat regionális demográfiai profilokat és migrációt előidéző függő-ségi rációkat eredményezhet.

Más megközelítésekben a fogyasztásra költött pénzüsszegek növekedésével növekszik a termelés, csökken a munkanélküliség és nő a nemzeti jövedelem, tehát a bejött pénzüsszegeknek multiplikátor és fejlesztő hatásuk van a küldő régió gazdaságára.

A neoklasszikus közgazdaságtan elméletei szerint például a munkaerő mozgása hozzájárul a kibocsátó közeg gazdasági fellendüléséhez, a gazdasági egyenlőtlenségek megszűnése felé hat, így a migráció a fejlődés gyorsításának egyik eszköze.

Az egyensúly-fejlődés elméletnek megfelelően a migrációs gyakorlat pozitív hatást fejt ki mind a küldő, mind a fogadó országban. A fogadó országok számára az előnyt az alacsony fizetésekkel járó, flexibilis munkahelyek betöltésének biztosítása jelenti, míg a küldő országnak a munkaerő-toborzás, a külföldi munkával szerzett pénzüsszeg, illetve a hazatérés hordoz előnyöket.⁷

Néhány kutató erős, pozitív korrelációt feltételezett a migráció és a fejlődés között.⁸ Az ők értelmezésükben a nemzetközi migráció kulcsszerepet játszik a helyi és az országos fejlődési folyamatokban is. A hazahozott pénzüsszegek két módon fejtik ki hatásukat a nemzeti termelésre. Az egyik a közvetlen befektetés, amelynek száma elég csekély, de országos szinten nézve számottevő. A másik a közvetett hatás; egy multiplikátor-modell értelmében a nagyobb pénzüsszegek beérkezése stimulálja a gazdasági aktivitást, mind közvetve, mind közvetlenül, és növeli a munkáltatás mértékét és a befektetéseket.⁹

A fogyasztói költsékezés által hordozott közvetett hatás, vagyis a gazdasági és termelési multiplikátor-hatások figyelembe vételére alapuló elemzések ellentmondanak a korábbi pesszimista megközelítéseknek (függőség-elméletek) a munkamigráció során bekövetkező gazdasági fejlődésre vonatkozóan. Viszont ezek a kutatások azt is igazolják, hogy a munkamigráció elsősorban a küldő régió fejlettebb részein fejt ki pozitív hatásokat.¹⁰

Tehát abban az esetben, ha a nemzetközi migráció következményei egyenlőtlenül oszlanak meg, akkor a pesszimista nézőpontok is meghatározónak bizonyulnak, és fontossá válik annak vizsgálata, hogy a szerzett pénzüsszegek milyen régiókba, vagy még kisebb szinten, milyen családokhoz kerülnek. A mikro-megközelítések egyik fő kérdése a migráns jövedelmek pazarló (jövedelmek felélésére irányuló) vagy racionális felhasználása. A cirkuláris vendégmunka kutatóinál két eltérő álláspont körvonalazódik.

⁶ Itzigohn 1995., idézi Waller Meyers 1998.

⁷ Pritchard 2001.

⁸ Stahl – Habib 1991., idézi Durand et alii 1996.

⁹ Adelman és Taylor (1992) kidolgoztak egy szociális-könyvelői mátrixot (social accounting matrix) az említett közvetett hatások mérésére. Becsléseik szerint a mexikóiak AEÁ-ban való munkavállalása során szerzett minden pénzegység/dollár 2,90-szeresen növeli Mexikó bruttó nemzeti jövedelmét. Az elemzett egységként a falut tekintve, Adelman, Taylor és Vogel (1988) kutatási eredményei szerint minden bejött pénzegység/dollár 1,78-szorosan növelte a falu bevételét.

¹⁰ A vállalkozói hajlandóság közösségenként eltérő értéket mutat. Durand és Massey (1992) 37 mexikói közösség vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a vendégmunka során szerzett összegek termelésre fordított aránya – bár mindenhol 50% alatt van – közösségenként változik.

Az egyik álláspont szerint ez szubzisztenciális vendégmunkaként jellemezhető, a feléltre irányul.

Nagyok az anyagi és érzelmi befektetések a migrációs folyamatba, a befogadó társadalomban a legtöbb munkás marginális társadalmi helyzetű, és ez az egyének státusának instabilizálódásához vezethet és közösségi szintű gazdasági függőséget eredményezhet.¹¹

A KAM által végzett, egy évig tartó kutatás a székelyföldi migrációról a vendégmunka beépített környezetre, társadalmi kapcsolatrendszerekre, a családi szerkezetre, a gazdálkodási gyakorlatra irányuló hatásait vizsgálta.¹² Arra a megállapításra jutottak, hogy a családok a vendégmunkán szerzett pénzt felélik családi szükségleteik kielégítése és a tárgyi környezet bővítése révén. A vendégmunka módosítja a családi időbeosztást, a munkarend ideiglenesen megváltozik, a kapcsolathálók felületileg átrendeződnek, változik a család tárgyi környezete, javul az anyagi helyzete. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy jelentős változás érte volna a kibocsátó társadalom szerkezetét, vagyis a szerzők meglátásában a vendégmunka hatásai szerint nem épültek be e társadalom lokális, regionális szerkezeteibe.

Az ettől eltérő álláspont képviselői szerint a vendégmunkások egyéni modernizációs projektek megvalósítói, a vendégmunka az életszínvonal növekedésével jár, a feléltre pedig civilizációs befektetésnek, modernizációs faktornak minősül át.¹³

Ugyanakkor ha a „fejlődést” úgy definiáljuk, mint a szegénység visszaszorítása, a megtakarított pénzeszegek elősegítik az egyének kiemelését a szegénységből. A külföldi munka során szerzett összegek cirkulációja és többszörösödése kiemelkedő fontosságú a többi külföldi pénzügyi kapcsolat közül, mivel a társadalom összes rétegét érinti. Más nemzetközi pénzügyi ügyletektől (alapítványi segélyek, nemzetközi szervezetek pénzalapjai) eltérően ezek a bejövő pénzeszegek közvetlenül az egyénekhez, családokhoz jutnak, ezeket nem bürokratikus szervezetek kezelik, mint a többi ügylet esetében. Ebben a megközelítésben a hangsúly az egyének saját erőforrásainak felhasználásán van. Csak abban az esetben beszélhetünk civilizációs befektetésről, ha ez olyan kulturális és életviteli átalakulást eredményez, melynek fenntarthatatlansága esetén identitásproblémák lépnek fel.

Kutatásunk tárgya és módszerei

Kutatásunk tárgyát az képezi, hogy a tömeges, a gazdaságilag jóval fejlettebb külföldi országokban való vendégmunka hogyan befolyásolja a gazdasági stratégiaépítést, pénzkezelést, a megtakarítások és befektetések rendjét. Mindezt a szerzett pénz elköltési módjainak feltárásával, *a fogyasztói minták, szokások* feltárásával próbáltuk megragadni, és eszerint a vendégmunkásokat különböző kategóriákba sorolni.

¹¹ A Desire Alapítvány által 2003 március-áprilisában, egész Erdélyre kiterjedő mintán végzett felmérés kimutatja, hogy a hazahozott jövedelmek 50%-a a napi kiadások fedezését szolgálja. A szubjektív jólét megítélése ugyanolyan a migránsok, mint a nem migráns személyek körében, a befektetési hajlandóságban sincs eltérés.

¹² Biró–Bodó–Gagy–Oláh–Túros 1996.

¹³ Reichart három mexikói közösségben végzett megfigyelései szerint a migráns háztartások 2,6-szor nagyobb valószínűséggel rendelkeznek kőből és cementből épített házzal, 3,3-szor nagyobb valószínűséggel rendelkeznek házon belüli vízvezetékrendszerrel és 2–7-szer nagyobb valószínűséggel van háztartásukban aragáz, hűtőszekrény, 2–3-szor nagyobb valószínűséggel rendelkeznek tévé- és videokészülékekkel és 1,4-szer nagyobb valószínűséggel birtokolnak földet.

Kutatásunkban a gazdasági dimenziók feltárására fektettük a hangsúlyt, de természetesen tudatában vagyunk annak is, hogy a migráció kimenetelei nemcsak strukturális gazdasági váltást jelentenek, hanem közösségi életmódbeli/értékrendbeli változásokat is eredményezhetnek.¹⁴

Kutatási módszereink kvalitatív jellegűek, félstrukturált interjúk elemzésére támaszkodhatunk; csak olyan személyekkel készítettünk interjút, akiknek már legalább öt éve működő saját háztartásuk van.

Kutatásunk helyszíne egy moldvai csángó település, Magyarfalu, ahol jelentős mértékű a külföldre irányuló munkamigráció. Magyarfalu a Szeret és a Prut között, Bákótól megközelítőleg 80 km-re helyezkedik el, községközpontja Gajcsána. Római katolikus vallású, magukat csángónak valló emberek lakják. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint Magyarfaluban 1337 lakos van és a faluban összesen 340 ház található. Magyarfalut a nagyon szegény, tradicionális falvak kategóriájába sorolhatnánk, mivel az emberi erőforrások, valamint a gazdasági és regionális tőke szempontjából gyengén fejlett település. Az iskolázottsági szint, valamint az aktív foglalkoztatottak aránya alacsony, a mezőgazdaságban dolgozók száma nagyon magas.

A faluban egy nyolcosztályos általános iskola működik. A Dumitru Sandu által összesített, romániai falvakat tartalmazó adatbázis adatai szerint a falu lakosságának 35%-a legtöbb 8 osztályt, 37%-a legtöbb 10 osztályt végzett, a szakiskolai végzettségűek aránya 3% alatt, a líceumot végzettek aránya pedig 1% alatt van.¹⁵

A szocialista korszakra jellemző foglalkoztatás lehetőséget biztosított szakmaszerzésre, lakóhely-változtatásra a magyarfalusiak számára is. A kilencvenes évek eleji romló gazdasági körülmények hatására a magyarfalusiak többsége kiszorult a munkaerőpiacról, a korábban is folytatott gazdálkodás mellett új életstratégiák keresésére kényszerültek. Az új gazdasági helyzethez való alkalmazkodás legkézenfekvőbb módja a külföldi munkavállalás volt.

A migráció mint jövedelemszerző tevékenység nem volt idegen a falu lakosságától, általánosan elfogadott gyakorlatnak számított, a korábbi tapasztalatok elősegítették ennek a kilépési folyamatnak a szélesebb körű elterjedését. A gazdasági tőke fejletlenségére utal az, hogy a falu házainak többsége földből épült, vezetékes vízzel a népesség 0,88%-a, árammal pedig 90,88%-a van ellátva, a gáz nincs bevezetve.¹⁶ A regionális tőke mutatói szerint Magyarfalu infrastrukturálisan gyengén fejlett, periférikus helyzetű település, a legközelebbi kisváros Čălan, a legközelebbi, 30 000 lakosnál nagyobb városok Adjud (43 km) és Bákó (80 km); ezen városok megközelítése nagyon körülményes.

A fogyasztás jelensége és a migráció

Mint a kelet-európai országok többségében, Romániában is a szocializmus időszakaára a vásárlóerő alacsony szintje, a csekély áruválaszték, a fogyasztás korlátozása volt jellemző. A forradalom után lehetőség nyílt vendégmunkásként a gazdaságilag fejlett országokban dolgozni, itt pedig új fogyasztói stratégiákkal (fogyasztást gátló hatások

¹⁴ A Losonczy (1997. 32.) által vezetett életmódkutatásokban alapvetőnek számítanak a tárgyi-társadalmi feltételek. A szerző az életmódot a cselekvések olyan rendszereként határozza meg, amelyet az emberek életük fenntartása érdekében szerveznek különböző szintű szükségleteik kielégítése érdekében. Az életmód a fogyasztásban tárgyasul, és ennek jó mutatója az anyagi ellátottság szintje.

¹⁵ Sandu 2001.

¹⁶ Uo.

helyett fogyasztást serkentő, fogyasztásra motiváló erők), modellekkel megismerkedni, és így kialakultak a saját fogyasztási módok. A fogyasztási cikkek hazai tömegtermelésének kialakulása, hazai piacokon való megjelenése maga után vonta a fogyasztás tömegessé válását, mely jelenségek a fogyasztás egy új szakaszának tekinthetők.

A korábbi árucikkek mellé az identitásépítésre és karbantartásra alkalmas árucikkek sorakoztak fel, jól illusztrálva azt az érvelést, miszerint míg a „modern” viszonyok során a termelésben betöltött dolgozói szerepet tekintették az identitás magjának, ezt a pozíciót az identitás posztmodern konstrukciójában a fogyasztói szokások töltik be.¹⁷ Egy bizonyos társadalmon belül a fogyasztói szokások renddé szerveződnek, kialakulnak a fogyasztói minták. A fogyasztásra irányuló értékek, attitűdök megszabják, hogy mi az, ami szükséges, ami illendő, és mi az, ami már luxus. A javak, tárgyak jelentéseket kapnak, a társadalmi státus mutatójává, az áruk szimbólumokká válnak. Egy bizonyos termék iránti kereslet rendkívül megnövekedhet a csatlakozási hatás, a sznobhatalás következtében.¹⁸ Az anyagi-tárgyi környezet, a társadalmi viszonyok rendszere az, ami lehetővé tesz különböző életszervezési célokat, az anyagi-tárgyi környezet által is meghatározott társadalmi struktúrában elfoglalt hely meghatározza az emberi cselekvést, gondolkodást.¹⁹

A fentiekre alapozva a magyarfalusi migráns közösségen belül a tárgyak jelentését, társadalmi osztályozási megnyilvánulásait próbáltuk feltérképezni. Ennek során a tárgyak birtoklására, a tárgyak megszerzésének sorrendiségére, ezek társadalmi értékértékére koncentráltunk. Improduktív fogyasztásként (személyes fogyasztás, jóléti fogyasztás) határoztuk meg a felélésre irányuló magatartást, az életmód javításába való beruházásokat. Így, ha a szerzett pénz az életvitel, életszínvonal feljavítása vagy egyéb cél érdekében költődik el, akkor kulturális importként értelmeztük a jelenséget. Egyik fontos szempont a pénzhez való viszonyulás vizsgálata volt. Megfogalmazódott az a kérdés, hogy a pénzszerzés cél (biztonság megteremtése, gyűjtés, felhalmozás, és emellett csak a szükséges élelem és ruha beszerzése jellemző), a tárgycentrikus fogyasztás eszköze (nemcsak létfenntartás, ruházkodás, hanem presztizstárgyak beszerzése, lakásbővítés stb.), vagy befektetés tárgya-e? Emellett a migránsok lakáskörülményének, a lakás alakjának, stílusának és belső felszereltségének feltérképezése is jelentős szerepet játszott, mivel ezek az egyének státusának jelzői lehetnek.

Egy tipológiát állítottunk fel aszerint, hogy a migránsok milyen tárgyak megvásárlásáról számoltak be, de – mivel a fogyasztás lehet az én megkülönböztetésének eszköze, a státus jelölője²⁰ – különbséget tehetünk a vendégmunkások között aszerint is, hogy hogyan értékelik ezeknek a tárgyaknak a meglétét, vagyis egybeesik-e ezek ellátottság-és igény szintje. Ugyanakkor figyelembe vettük kategorizáló szempontként a migránsok

¹⁷ Hammer–Dessewffy 1997. 41.

¹⁸ S. Nagy Katalin 1997. 50.

¹⁹ Lásd Losonczy 1997. 30–46.

²⁰ A fogyasztás kutatása is egyfajta paradigmaváltáson ment keresztül, a szociológia, a kultúrtörténet és a gazdasági antropológia területén a termelőközpontú, individualista, utilitáriánus, pozitívista vagy éppen strukturalista és a rendszerszerűséget hangsúlyozó elméleteket fokozatosan felváltották a fogyasztásközpontú, kulturalista, fenomenológiai és interpretatív jellegű tanulmányok – Vörös 1996. 72. Az elemzésekben megjelenik a vebleni fogyasztó, aki aktívan részt vesz saját vágyainak megteremtésében, bár ezt némiképpen esetlegesen teszi, a társadalmi státus mindennél fontosabb fenntartása, illetve a társadalmi felemelkedésre törekvése melléktevékenységeként. A fogyasztás aktusának így szociokulturális jelentősége lesz, tehát nem szabad pusztán gazdasági szempontból vizsgálni (Campbell 1996. 129.). A modern korban ugyanis az egyének státusát nem a termelési viszonyok határozzák meg, hanem a fogyasztásában megnyilvánuló szimbolikus tőke, amely az egyén személyes identitásának is kifejeződése (Vörös 1997. 20.; lásd még Vörös 1996. 77.).

kilépési motivációját is. A referenciarendszer az adatközlőink szempontjából a városi és nem a külföldi életstílus, emellett a többi, Izraelben dolgozó vendégmunkás is referenciacsoportként minősíthető. Ezekhez hasonlítva mutatják be az emberek saját háztartásukat, többször tesznek utalást a többi „izraelésre”.

Az említett mutatók alapján négy típus körvonalazódott.²¹

Az első a **tradicionális típus**, amire hiánypótló fogyasztás, egy-két olyan tárgy (általában tévé, hűtőszekrény) beszerzése a jellemző, ami a lemaradást hivatott csökkenteni. A házak földből épültek, nincs bevezetve a víz és nincs fürdőszoba. Az említett tárgyak csak rátétek, valójában stílusukban különböznek a lakberendezéstől. Ezt a – korábban csatlakozási hatásként²² nevezett – jelenséget csak két esetben figyeltük meg, és inkább az idős korosztályt jellemezte.

A többség esetében ez a hatás nem figyelhető meg. Már létezik egy kialakult fogyasztási rend, amihez igazodtak, mindenki tudja, hogy mi az, ami „kell” egy háztartásba, és ezeket a javakat már be is szerezte, amelyek nem tűnnek ki a lakásbelsőből. Ebbe a második, **relatív deprivációt megelő csoportba** tartozók azok, akik számára a parabola, színes tévé, video, kazettofon, új konyha- és szobabútor, perzsaszőnyeg, mikrohullámú sütő, kávéfőző stb. cikkek már nem presztízstárgyak, legalábbis veszítettek presztízserőértékükből. Ezen javak megvásárlása inkább a konformitás jeleként értelmezhető, vagyis nem más, mint a normalizált fogyasztói szokások elsajátítása, az ezekhez való igazodás. Adatközlőink többsége, miután kérésünkre felsorolták, hogy milyen tárgyakat vásároltak az utóbbi öt évben, ezeket a háztartási cikkeket, berendezéseket a legszükségesebbeknek titulálták.

[pénz] *Az az ide, deci în casă jött: frigider, televizor, congelator, aur... strictul necesar* [tehát a házba jött: hűtőszekrény, televízió, fagyasztó, arany...a legszükségesebb], *hogy mondjam*; [gépvásárlás?] *hamarább kell valami strictu necesar az életbe ... egyelőre para volt pentru strictul necesar, aztán még elgondolnád hogy...*

... în casă ce trebuie, televizorul, frigider... ne-am tras telefon, cablu [a házba ami kell, televízió, hűtőszekrény, telefon, kábeltévé]

A pénz mindig kell, a gyerekek kell tanuljanak. [Még mit vettek?] *Egyebet semmit, mondom csak házat építettünk, fürdő, csempe, kályha, minden, minden, tévé, videó... Hát hazahoztuk, s né, csináltuk ... a lakást.*

Kocsit vettem, garázst csináltam, kutat építettem, konyhát... mosómasin, frigider, színes tévé, kazettafon, videó, ..., szekrény, kávéfőző, mikrohullámsütő Németországból, deci [tehát] minden ami kell.

Az ebbe a típusba tartozó családok jellemzője az, hogy a saját státusuknak megfelelő életmód fenntartása, a referenciacsoporthoz való igazodás sokba kerül, nem veszik észre a beruházások jelentőségét, nem érzékelik a fejlődést.

Vannak olyan életmódbeli befektetések is, amelyek kevesebb családra jellemzőek, kevesebb háztartásban fordulnak elő, ilyenek az autóvásárlás (csak Dacia), víz beveze-

²¹ Oláh Sándor 1994. 15–16. a pazarló–tartalekoló (improduktív–produktív) logikai séma mentén négyféle fogyasztói magatartást különített el: a pazarló fogyasztást (jelenre orientált, racionális kalkuláció hiánya, pazarló, hivalkodó jelleg, a kereset egészének azonnali felélése), a beosztó felélést (családi háztartás egyensúlyának fenntartása, de gvarapodás nem fedezhető fel), befektetett kereseteket (munkaeszközök, kisgépek, állatállomány feljavítása, nem termelő beruházások vagy presztízsfogyasztás), és a tartalékolást (a tárgyi felszereltséget már korábban megteremtették, „nem látható, hogy mire költik a vendégmunkán szerzett pénzt”).

²² Egy-két, a hovatartozási osztály szempontjából reprezentatív tárgy jelenléte a lakásban, mely stílusában különbözik a többitől.

tése a lakásba, fürdőszoba építése, kőből épült ház, mely tárgyaknak, felszereléseknek már észlelhető presztízsértéke van a faluban.

Mennyi kocsit van itt a faluban, nincs az egész comunában [községben].... Kijött a ziarul local [helyi újság] Bákóból s a polgármester mondta, hogy Ariniban [Magyarfaluban] 30 új kocsit jegyeztek be.

Beszélgéseink során számos falubeli a külföldi vendégmunkával és az előrehaladottsággal asszociálják ezen tárgyak meglétét.

Olyan házuk volt, hogy volt ottan minden, mint a városon, gresia, faianța, baie, ... [padlócsempe, fajansz, fürdőszoba], ezek már előbbrehaladtak, izraelesek.

Nemcsak a kívülállók, hanem az ebbe a csoportba tartozók is érzékelik ezt a fejlődést, ezért őket **fejlődőknek** neveztük el.

A többiektől teljesen elütő volt egy háztartás **újító** jellege miatt; a ház méreteiben is kitűnik a többi közül, központi fűtéssel van felszerelve, két színes televízióval és egy számítógéppel is rendelkezik. (A számítógépet csak játszásra használja egy hatéves kislány.) Ez a háztartás az általunk vállalkozóknak sorolt személyek egyikéé, aki házat egy magyarországi katalógusból vett tervrajz alapján építette. Csak ez a család rendelkezik nyugati autóval, itt már megjelenik a kocsicsere igénye is.

Központi fűtés van itt, minden, garázs van a ház alatt..., hát ilyen nincs senkinek. Az emberek nem érdeklőnek vagy nem értenek hozzá... Mindenki úgy csinálja a dolgokat, ahogy a feje viszi.

Az én álmom mindig az volt, hogy legyen egy nyugati jó kocsim. Úgy döntöttünk, hogy elmegyünk és veszünk egy újat, és az idén vettünk egy új kocsit, ugyanilyent, Volkswagen Golf.

Az improduktív fogyasztástól eltérő magatartásmintákat is megfigyeltünk, de ezek előfordulási aránya jóval kisebb. Megjelenik tehát a termelő fogyasztói gyakorlat, ami alatt a technológiák importját, befektetéseket, újításokat értünk. Ha a migráns család a vendégmunkából szerzett jövedelmét tőkésítette, azaz befektette valamilyen profithozó tevékenységbe, vállalkozást indított, újszerű technológiákat vezetett be valamilyen tevékenységi területen, gazdasági szektoron belül, akkor az ebbe a csoportba tartozó személyeket *vállalkozóknak* neveztük el és a jelenséget gazdasági importként határoztuk meg. A jövedelem-elköltési módokban tapasztalható eltérések magyarázatát a személyi erőforrás-különbségekben is lehet keresni. Az egyének társadalmi és gazdasági háttérétől függően más mentalitások alakulnak ki. Az anyagi erőforrások mellett például a helyi társadalmi hierarchiában elfoglalt helynek, az otthoni közegben elsajátított érték- és szokásrendszernek is szerepe van a vállalkozói beállítódás meglétében.

A fejlődést érzékelő és újító típusba tartozó migránsok befektetési hajlandóságot is mutatnak, a megtakarítások és befektetések terén nagyobb gazdasági racionalitásról tesznek tanúságot, kilépésük is szisztematikusabb és jobban megszervezett mozgásként értelmezhető. Magasabb humán tőke jellemzőik vannak, ami meghatározza mind a kilépési motivációikat, mind a szerzett pénzeszegek elköltésének módozatait. Emiatt *mobilitás-migránsoknak* is nevezhetjük, szemben az első két típusba sorolt *szubzisztenciális migránsokkal*, akiknek jövedelmét elsősorban a fogyasztás és a háztartás fenntartása köti le, és akik számára a külföldi munkavállalás a strukturális szegénységből való egyetlen kilépési, túlélési lehetőség.

Termelő fogyasztás, vállalkozások

A vállalkozók közül ketten (apa és fia) kezdetben azzal foglalkoztak, hogy jutalék fejében megszervezték a magyarfalusi férfiak csoportos kimenetelét Izraelbe, munkavállalási engedélyt szereztek, valamint munkahelyet biztosítottak számukra. Mindezt egy már látott modell alapján működtették. ... *mennyi kezen értem bé, hogy ismerte ez Bákóból, Bukarestből s aztán azon keresztül beértem. Aztán megismerkedtünk azokkal a zsidókkal, mondjam úgy... s nem még mentünk senkin keresztül. S jobban nyertünk, mint amikor viszen úgy valaki.*

Ez a tevékenység elsősorban a kapcsolati tőke mozgósításán, minimális anyagi és időbefektetésen alapult, és helyi szükségletet – a munkaerőfelesleget – aknázott ki.

Tartom a kapcsolatot mindenkivel, minden héten beszélünk telefonon, ... nekem nagyon sok haverom van ott, aki telefonál állandóan, be szoktak jönni állandóan, bárki idejött hozzánk, meglátogatott, szóval örömmel fogadtuk.

A kezdeményezők viszont nem értékelik vállalkozásként ezeket a tevékenységeket.

Egy másik vállalkozás is a lokális szükségletek kielégítésére épül – a falu gyenge infrastruktúrája miatt a közlekedést megkönnyítő mikrobuszjáratot indított a vállalkozó – és szintén egy már meglévő modellt követ (már létezik egy buszjárat, amely egy másik közeli városba szállítja az embereket).

A bemutatott önfoglalkoztató²³ kisvállalkozásokat a vállalkozók képzettsége, anyagi erőforrásaik, piaci lehetőségeik határozzák meg. Ezek a tevékenységek nem minősíthetők kiterjedt vállalkozásnak, nem mozgósítanak falun belüli munkaerőt, a vállalati tevékenység nem igényel magas képzettséget, szaktudást, nincs szükség működési stratégiák kidolgozására. A belépés olyan piacokra történik, amelyeken nincs konkurencia és lokális szükségleteket elégítenek ki. Tőkebefektetésük alacsony – vagy nagyon kevés tőkeeszközzel működnek, vagy csak a kapcsolati tőkére épülnek –, kockázatvállalásuk minimális. Viszont az izraeli munkavállalás lehetőségének megszűnése után a migrációs gyakorlatot korábban megszervező vállalkozó egy építkezési céget alapított, mely az előzőhöz képest tőkeigényesebb, több szaktudást igényel, több embert foglalkoztat és ebben az új vállalkozásban hasznosítja az izraeli munkatapasztalatait. Ez az innovációs tevékenység a megszokott mintákon kívüli érvényesülés példája.

A mezőgazdasági termeléshez való viszonyulás

Dolgozatunkban meghatározónak tartottuk a mezőgazdasági termeléshez való viszonyulás vizsgálatát is, az ehhez kapcsolódó mentalitások, társadalmi gyakorlatok mérését. A kommunizmus idején a mezőgazdasági szektor Moldvában – akárcsak az egész országban – 1965-től 1989-ig jelentősen visszafejlődött. A rendszerváltás után az új politikai hatalom megpróbálta visszaszolgáltatni az elvesztett földeket. Habár gyakorlatilag megvalósult a mezőgazdaság privatizálása, jogilag még nem tekinthető befejezettnek. Moldvában a privatizáció következtében oly mértékben felaprózódtak a földek, hogy nem tudják biztosítani a családok megélhetését. Jelenleg a moldvai családok átlagosan 0,5–5 hektár nagyságú földet birtokolnak, ezek több parcellából állnak, nem alkotnak egységes területet.²⁴

²³ Rossz munkaerőpozíciójú, munkanélkülivé vált emberek kevés tőkével, minimális beruházással munkahelyet teremtenek maguknak. Kuczi Tibor (1998) meglátásában ezek nem vállalkozók abban az értelemben, hogy valójában munkájuk értékesítése képezi a jövedelmüket, nem pedig a vállalkozói tevékenységük.

²⁴ Pozsony Ferenc 2002. 165–166.

Mint a romániai falvak többségében, Magyarfaluban is egyik fő megélhetési forrás a családi munkaerőre támaszkodó természetes, önellátásra berendezkedett mezőgazdasági termelés, és a legelterjedtebb életforma a paraszti vagy paraszt-munkás életforma. Vizsgálatunk arra irányult, hogy megjelenik-e valamilyen formában a nyugati minta eltanulása, használnak-e a falu mezőgazdasági potenciálja függvényében új mezőgazdasági technológiákat, gépeket, és próbálnak-e átállni egy modernebb, ipari mennyiségben termelő mezőgazdaság művelésére. Ilyen esettel nem találkoztunk interjúalanyaink körében; egy próbálkozás létezett: egy falubeli vásárolt egy traktort, *hogy valamibe verje a pénzt*, de nem azzal a céllal, hogy vállalkozásba kezdjen. Ezt migráns mióltával indokolta: *...mert hiába tartottam, mert máshol dolgoztam*.

Egy speciális esettel is találkoztunk, egyik interjúalanyunk teljesen elhatárolja magát a mezőgazdasági tevékenységtől: *...én nem szeretek foglalkozni az ilyennel, nincs [föld]... nem foglalkozunk az ilyennel, s hogy megmondjam őszintén miért nem is érdekel a dolog, mert itt az emberek még a marhával szántanak, meg csinálják a dolgokat. Ezelőtt 2000 évvel ugyanígy csinálták... Én azt mondom, hogy 2000 év múlva ugyanazt a dolgot csinálni nem érdemes. Nem is lehet csinálni. Vannak olyan helyek, ahol nem is lehet elképzelni azt, hogy még így lehet csinálni a mezőgazdaságot*.

A többség viszont megőrizte egy tradicionális gondolkodásmódot. Közöttük felismerhető azoknak a csoportja, akik nem tartják nyereségesnek az általuk folytatott mezőgazdasági tevékenységet, de ez a modernitás csak mentalitás szintjén jelenik meg, cselekvéseik ezt nem tükrözik. Ez abban nyilvánul meg, hogy – habár belátják, hogy a föld megművelése nem gazdaságos –, befektetés–nyereség modellben kalkulálnak, felszámítják a saját munkaerejüket *ha megdolgoznom s eladnom, plusz a saját munkaerőm, akkor nem veszem ki az árát*, mégis ragaszkodnak visszakapott földterületeikhez, nem adnak el belőle, és nem, vagy csak nagyon keveset hagynak megműveletlenül. *Vannak marháink, disznóink, van amivel foglalkozunk, [a földet] megszántjuk marhákkal.; nevelem a disznót, van két koca s hat kisebbbecske, de minnek kell nekünk a disznó?! De ha úgy szoktuk, hogy kínlódjunk...; van egy tyúk, van egy réce..., van egy lúd, egy disznó... mennyi nekünk kell. Én nem adtam el semmit... Mintsem megvegyed... én nem veszek se kukoricát, se pityókát, mert van nekem.*

Tehént befogni, ez már csak csudalátni. (...) Nem nagyon is éri meg, mert nincs mivel megdolgozzuk ezeket a földeket. (...) Drága a műtrágya, most vettem három zsákot... ha megvenném a gabonát, olcsóbban kijönne. (...) Jobban megéri gabonát venni, mert akkor eléfelé megyek... Mennyit elköltesz, cam [körülbelül] annyit kiveszen, többet nem vesz ki. Amennyit elkölt, szántó, kapáló, vető, ez drága.

Egy másik elkülönülő csoporthoz tartoznak azok, akik a föld megművelését kövendő normának, a földet értéknek tekintik; számukra a *jó ember, dolgozó ember, ügyes ember* az, aki nem hagyja megműveletlenül a földjét.

Ej, nem marad nekünk megműveletlenül, mert megdolgozzuk mind.

[Hagyott-e földet megműveletlenül?] *...melyik nem szeretett dolgozni, az hagyott.*

Traktor? Nem. Nekem van két tehenem, bornyú, disznó. Megszántjuk, megkapáljuk, termel... Ha nem adunk, akkor nem ad ő.

Hát milyen gépekkel? Tehenyekkel. [Gépet nem akar venni?] Nem érdemes, drága. Mennyi földünk van, azt már még megbírnak dolgozni.

A családok többnyire nem változtatnak a földművelési módszereiken, továbbra is állatokkal szántanak, kézi munkaerőt alkalmaznak, tehát a termelés nem alakul át strukturálisan.

A kommunizmus időszakában a magyarfalusiak – valószínűleg az iparosítás és kollektivizálás kettős nyomása alatt – felhagytak a teljes munkaidejű mezőgazdasági tevékenységgel és nagy részük az iparban vállalt állást, ingáztak a környező városokba, és – egy-két kivételtől eltekintve – az építkezésben dolgoztak. A forradalom után a visszakapott földek, a nagyméretű elbocsátások az ipari munkahelyekről a családi mezőgazdasági termelés újraalakulásának kedveztek. A hagyományos önellátó tevékenységre való berendezkedés a jelenben is fennmaradt, amikor ez már nem létszükséglet, mivel a jövedelmek jelentősen megnövekedtek.

Magyarfalu – ugyanúgy, ahogy az egész régió – mezőgazdasága gyengén fejlett, és a mezőgazdasági fellendítésére tett kísérletek jogi és adminisztratív akadályokba is ütközhetnek. Másrészt, mint ahogy Pozsony megállapította a moldvai falvak gazdasági életére vonatkozóan, Magyarfaluban is a földek intenzív (gépesítés, új technológiák stb.) és extenzív fejlesztése olyan anyagi erőforrásokat és szakmai képzettséget igényelne, amelyekkel a földet birtokló idősebb és középkorú népesség nem rendelkezik.²⁵

Következtetés helyett

A magyarfalusi migránsok megtakarításai inkább a személyes fogyasztást szolgálják, mintsem gazdasági befektetéseket. Emellett jellemző a tradicionális pénzfelhalmozási magatartásmód, a pénz az emberek többsége számára inkább biztonsági funkciót lát el, a cél nem a kamatoztatás, hanem tartalékolás a rosszabb időkre és/vagy a tárgyak halmozása. A migrációs folyamatban résztvevő családok magasabb életszínvonalat érnek el ugyan, de a közösség számára ez kismértékben jelenthet gazdasági növekedést.

Ha a migrációs gyakorlat fejlődési hatását a kibocsátó közeg társadalmi kontextusában próbáljuk megérteni, akkor ez a magatartásforma a periférikus, gyenge infrastruktúrájú, gazdasági és humán tőkében szegény település feltételrendszerének következményeként is értelmezhető. A migránsok megtakarításokra és fogyasztási módozatokra vonatkozó döntései a tudatos gazdasági aktorok képét tárja elénk, akik racionális döntéseket hoznak a munkavállalásuk során szerzett pénzüsszegek sorsáról, és az adott szociális és gazdasági körülmények között családjuknak a lehető legelőnyösebb életfeltételeket próbálják megteremteni. A különböző migránstípusok esetében a migráció különböző hatásokat fejt ki a migránsokra és ezek családjaira. A megtakarítások és befektetések mértéke tehát szorosan összefügg az egyéni életciklussal és a humántőke-jellemzőkkel: a megtakarított összegek és a befektetések nagyobbak a fiatal/középkorú, családos és szakképzett munkavállalók körében.

A magyarfalusiak kilépési gyakorlatát nem csak szubzisztenciális vendégmunkának lehet minősíteni, hiszen megfigyelhetők konkrét befektetések, valamint életmódbeli változások is. Nincs ugyan strukturális gazdasági fejlődés, de már jelennek meg innovátorok, új modellek; lehetségessé válik – a régi modellek átvétele helyett – a megszokott közösségi modelleken/mintákon kívüli érvényesülés is.

²⁵ Pozsony 2002. 167.

Irodalom

- BIRÓ A. Zoltán – BODÓ Julianna – GAGYI József – OLÁH Sándor – TÚROS Endre
1996 Vándormunka – otthonról nézve. A Székelyföldről Magyarországra irányuló vendégmunka hatásai a kibocsátó közegre. Összefoglaló tanulmány. In: Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, 143–183.
- CAMPBELL, Colin
1996 A modern fogyasztói éthosz rejtélye. *Replika*, 21–22. sz. 117–139.
- DURAND, Jorge – PARRADO, Emilio A. – MASSEY, Douglas S.
1996 *Migradollars and development: A reconsideration of the Mexican case* *The International Migration Review*. Summer (1996) vol. 30. Iss. 2., New York
Forrás: www.proquest.com
- HAMMER Ferenc – DESSEWFFY Tibor
1997 A fogyasztás kísértete. *Replika*, 26. sz. 31–47.
- KUCZI Tibor
1998 Vállalkozói kultúra – az életutak finalitása. *Replika*, 29. sz. 157–171.
- LOSONCZI Ágnes
1977 *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Budapest
- MAGYARI Nándor
2004 *A vendégmunka-vállalás jellemzői Erdélyben*. Konferenciaanyag. Demográfiai tendenciák a romániai magyarok körében, RMDSZ ÜE, március 5.
- MASSEY, Douglas S. et alii
1993 Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19. 3. sz. 431–466.
- OLÁH Sándor
1994 Egy székely falu vendégmunkás potenciálja (1990–1993). In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Jönnek? Mennek? Maradnak?* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 9–18.
2003 Székelyföld – Homoródalmás és Lövéte. A két falu vendégmunkás-potenciálja. In: Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 27–40.
- PAPADEMETRIOU, Demetrios G.
1998 *Reflections on the relationship between migration and development, seminar on International Migration and Development in North and Central America*. Mexico City, May (1998) 21–29.
Forrás: www.proquest.com
- POZSONY Ferenc
2002 *Ceangăii din Moldova*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj
- PRITCHARD, David
2001 *Migrant Labour and Development*.
Forrás: http://www.david.enigmati.ca/politics/pacs_paper/toc.html
- SANDU, Dumitru
2001 Cum ajungi într-un sat sărac: drumul sociologic. *Sociologie Românească*, 1–4. sz. 153–171.
- S. NAGY Katalin
1997 Fogyasztás és lakáskultúra Magyarországon a hetvenes években. *Replika*, 26. sz. 47–55.
- VÖRÖS Miklós
1996 Fogyasztás és kultúra. *Replika*, 21–22. sz. 77–81.

1997 Életmód, ideológia, háztartás. A fogyasztás politikuma az államszocializmus korszakában. *Replika*, 26. sz. 17–31.

WALLER MEYERS, Deborah

1998 Migrant Remittances to Latin America: Reviewing the Literature

Forrás: <http://iadialog.org/publications/meyers.html>

